

ZAŠTITA SAVEZNOG STICANJA PRAVA OD NEOVLAŠČENOG LICA NA POKRETNIM STVARIMA

I. POSTAVLJANJE PROBLEMA

Savesno sticanje prava na pokretnim stvarima označava jedan opšti institut koji postoji gotovo u svim pravnim poredcima, po kome se pribavlja svojina na jednoj stvari prenosom od strane lica koje niti je vlasnik ove stvari, niti je ovlašćeno na njeno raspolaganje. Pri sticanju svojine od nevlasnika učestvuju tri lica: raniji titular prava (vlasnik), otudilac (nevlasnik) i treće lice koje stiče pravo. O čemu se ovde radi najbolje ćemo objasniti na konkretnim primerima: jedno lice da svoju mašinu za pranje rublja, automobil ili televizor u radionicu na popravku, a neko iz radionice proda te stvari trećem savesnom licu bez saglasnosti vlasnika ili neko kupi knjige na otplatu, na kojima izdavačko preduzeće zadržava pravo raspolaganja do konačne isplate (pactum reservati dominii), pa ih zatim prenese u svojinu trećem licu koje veruje da je prodavac vlasnik tih knjiga. Broj ovakvih raspolaganja pokretnim stvarima od strane neovlašćenih lica je neograničen i upravo ta frekventnost neprekidno dovodi u sukob dva lica koja prethodno nisu stajala niukakvom pravnom odnosu — ranijeg vlasnika stvari i savesno treće lice. Postavlja se pitanje kome će od ova dva lica, u ovakovom konfliktu, pravo pružiti zaštitu. Pošto većina pravnih poredaka odstupa od poznate maksime, koju je još Ulpinian postavio „Nemo plus iuris ad alium transferre potest...”, dopuštajući ipak za određene slučajeve savesno sticanje i kad se pokretna stvar pribavlja i od nevlasnika, s pravom se postavlja pitanje, u čemu leži osnov opravdanja savesnog sticanja svojine i od nevlasnika, kao i zbog čega prestaje pravo svojine prvobitnog vlasnika stvari? Zašto i kada treba da odstupe inte-

resi vlasnika za održavanje svog prava svojine pred interesima savesnog sticaoca? Da li će zakonodavac da bi rešio ovaj konflikt, priznati interes za održanjem svojine (a time i pravne sigurnosti) ili više „interes sigurnosti u prometu“ je pitanje petitio principii. Odgovor se daje u duhu vremena i datih faktičkih okolnosti. Istorijski uzori pružaju oba rešenja i zakonodavac može da bira između rimskog načela, po kome je sticanje svojine od nevlasnika isključeno i principa savesnog sticanja, koji se zasniva na davanju prednosti zaštiti prometa nad svojinom.

II. RAZLIČITE MOGUĆNOSTI ZA REŠENJE OVOG PROBLEMA U UPOREDNOM PRAVU

Današnja prava poznaju tri rešenja za problem savesnog sticanja: 1) neograničenu vindikaciju, 2) neograničeno sticanje od strane savesnog lica i 3) srednje rešenje koje стоји између dva navedena.¹

1. NEOGRANIČENA VINDIKACIJA

Potpuno poricanje savesnog sticanja u rimskom pravu bilo je ublaženo kratkim rokom za održaj pokretnih stvari koji je iznosio jednu godinu. Rimskom načelu neograničene vindikacije najbliži su danas pravni poreci Danske i Norveške u kojima nema uopšte pravila koje omogućava savesno sticanje pokretnih stvari od nevlasnika.² Izuzeci važe samo za savesno sticanje novca i hartije od vrednosti, kao i za poslove komisionara.

Od načela neograničene vindikacije polaze i prava Portugalije, država Južne Amerike, izuzev Argentine, u kojoj je savesno sticanje dopušteno za kupoprodaje na sajmovima i pijacama, kao i za kupovine od trgovaca koji sa takvim stvarima trguju.

Vindikacioni princip je još od rimskog prava našao snažnu podršku u rasprostranjenoj predstavi da svojina mora da bude nepovrediva. Shodno tome, vlasnik poseduje posebne zahteve za zaštitu svog prava prema svim drugim licima. Ističe se mišljenje da važenje vindikacionog načela otežava prenošenje ukradenih dobara jer je vlasnik uvek ovlašćen da zahteva povraćaj predmeta na kojima ima svojinu, bez obzira na savesnost sticaoca. Zbog toga ono treba da uživa prednost.

Ovakvom stavu se prigovara da se poželjno dejstvo vindikacionog principa, koje doprinosi sprečavanju krađe, može izigrati na taj način, što će lopov koji zna da na ukradenoj stvari ne postoji siguran način za prenos svojine, pokušati da ukradenu stvar iznese van zemlje (u državu u kojoj postoji pravilo o sticanju svojine od nevlasnika) ili da tu stvar uništi.

¹ Ovu podelu napravio je dr Konrad Zweigert: Rechtsvergleichend — kritisches zum gutgläubigen Mobiliarerwerb, Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht, 1958, 1, str. 3.

² Henrik Hessler: Der gutgläubige Erwerb in der neueren schwedischen Rechtsentwicklung und dem nordischen Gesetzentwurf, Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht, 1968, 2, str. 289.

Glavni argumenat protiv načela neograničene vindikacije je činjenica da bi promet bio znatno ograničen, ako bi kupac morao uvek da podrobno ispituje da li je prenosilac pokretne stvari ovlašćen na njeno raspolaganje, nego ako se vlasnik prinudi da zaštiti predmete svojine posebnim merama. Načelo savesnog sticanja više vodi računa o interesima prometa od principa vindikacije.

Ako podemo i sa stanovišta učestanosti prenosa stvari od neovlašćenog lica, možemo da zaključimo da se kroz akceptiranje dozvole o savesnom sticanju svojine od nevlasnika uvek pogoda samo jedno lice — vlasnik pokretnih stvari, dok bi nastao čitav niz sporova između različitih lica, ako bi savesni kupac bio pružen da stvar vrati vlasniku, dosledno sprovodeći princip o neograničenosti vindikacije. Poricanje savesnog sticanja teško se danas može pomiriti sa shvatanjima o zaštiti pravnog prometa i značaju državine pokretnih stvari. Državina pokretnih stvari stvara privid prava svojine. Pri doslednom sprovodenju ona dovodi do toga da se svuda tamo prihvata sticanje svojine, gde je sticalac imao poverenje u stanje državine. Sve više preovlađujuće shvatanje da državina otudioca i savesnost sticaoca predstavljaju isključive kriterijume za sticanje svojine, bez obzira na činjenicu na koji je način došlo do razdvajanja državine i svojine.

2. SREDNJE REŠENJE

Najveći broj država usvaja srednje rešenje između neograničene vindikacije i neograničenog priznanja mogućnosti savesnog sticanja. Dakle, usvaja se princip savesnog sticanja, pod tačno određenim uslovima za precizirane grupe slučajeva. Ali u okviru ovakvog načelnog rešenja postoje razlike u varijantama, tako da možemo u okviru ovih zemalja razlikovati tri pravna područja: nemačko, romansko i anglosaksonsko.

Nemački propisi o savesnom sticanju (§§932—935) načelno se mogu primeniti samo onda ako je vlasnik dobrovoljno predao državinu stvari onom licu koje je zatim tu stvar protiv-pravno prenalo savesnom sticaocu. Drugim rečima radi se o slučajevima koji odgovaraju načelu „Hand Wahre Hand” (vlasnik mora da čuva svoju državinu i kod dobrovoljne predaje stvari snosi rizik gubitka svojine). Nemački građanski zakonik je pošao od načela privida prava koje se za pokretne stvari zasniva na državini tih stvari. Treće lice koje stiče stvar vidi u prividno ovlašćenom licu stvarno ovlašćeno lice, pošto veruje u svojinu otudioca koji mu prenosi državinu stvari. Spoljne činjenice držanja stvari čine stvarno pravo očiglednim. Na ovoj povezanosti između privida prava, očiglednosti i zaštite poverenja, zasniva se princip publiciteta, koji je posebno uobičjen u pravu pokretnosti.

Polazna tačka pravila iz § 932 Nemačkog građanskog zakonika je da je državina otudioca osnov poverenja za sticaoca. Dražvina se ovde tretira i kao formalna legitimacija otudioca za prenos prava. Ova „legitimaciona snaga očigledne državine pokretnih stvari” koja za mnoge predstavlja „pravi pravni osnov” savesnog sticanja, nameće ličnost neovlašćenog lica u prvi plan i doprinosi povezivanju sa opštim uče-

njem o prividu prava. Smatra se da je savesni sticalac vredniji zaštite od vlasnika stvari, koji je svoju stvar dobrovoljno predao drugome. Kad je on drugome poklonio poverenje dajući mu stvar, neka se drži lica u koga je imao poverenje. („Wo du dein Glauben gelassen hast, da sollst du ihn suchen“).³ Ako vlasnik treba „da traži svoje poverenje tamo“, gde ga je „ostavio“, isključen je njegov zahtev da traži predaju stvari od trećeg lica.

Bezgranično sprovodenje načela privida prava iz državine pokretnih stvari, kod pravila o savesnom sticanju svojine od nevlasnika, može da dovede i do nepravičnog rešenja, pa je nužna njegova korekcija. U određenim slučajevima treba priznati vlasniku pravo da vindicira svoje stvari, bez obzira na savesnost sticaoca. To su slučajevi u kojima je vlasnik državinu svoje stvari izgubio protivno svojoj volji. Bilo bi nesaglasno sa idejom mira i sigurnosti u prometu da on bude žrtvovan trećem savesnom sticaocu i u ovakvim slučajevima. Iz ovih razloga je Nemački građanski zakonik isključio sticanje svojine na osnovu §§ 932 do 934, ako je stvar vlasniku ili posredniku u državini bila upradena ili izgubljena ili je inače izašla iz njegove državine protivno volji (§ 935 st. 1). Pod ovim pretpostavkama vindikaciona tužba vlasnika deluje protiv svih. Opravданje savesnog sticanja i sa tim povezanog gubitka prava svojine prvobitnog vlasnika zasniva se na odnosu poverenja. Za činjenice koje ovim poverenjem nisu pokrivenе, važe opšti pravni principi. Kad je vlasnik stvari drugom licu poverio, dakle kad ih je „svojom rukom stavio u promet“, on je odgovoran što je ovlašćeno lice sa njima raspolagalo, ali za stvari koje su protiv njegove volje izašle iz državine ne važi ratio legis pravila iz § 932. Dakle načelo privida prava iz državine stvari korigovano je načelom prouzrokovavanja. Vlasnik će izgubiti pravo svojine na stvari ako je on sam prouzrokovao (omogućio nevlasniku da otudi stvar). Po Westermannu⁴ državina nevlasnika stvara privid prava svojine i ako je sticalac poverovao ovom prividu, interesi vlasnika moraju da odstupe zbog toga, što je on svojom voljom napustio državinu stvari i svesno stvorio novo stanje državine kod otudioca koje obmanjujuće deluje. Da li će savesni sticalac koji je podneo imovinsku žrtvu da zadrži stečenu stvar zavisi od ponašanja vlasnika, da li je on kriv za sticanje obmanjujućeg stanja državine i da li ga je prouzrokovao.

Za stvari koje su izašle iz državine vlasnika protivno njegovoj volji, savesno sticanje je isključeno ne samo za prvog sticaoca, već i za sve kasnije sticaoce.

Poseban tretman imaju prema § 935 st. 2 NGZ novac, vrednosni papiri ili stvari stečene na javnoj dražbi. Na njima savesno lice stiče svojinu, iako su bile ukradene, izgubljene ili na drugi način izašle iz državine vlasnika protivno njegovoj volji. Ovakav tretman je diktiran prirodom ovih stvari i akta sticanja, pošto sigurnost prometa zahteva neograničenu zaštitu savesnog sticaoca.

Osim u nemačkom pravu, po kome se štiti savesno sticanje na pokretnim stvarima koje nisu izašle iz državine vlasnika protivno nje-

³ Lübtow: Hand wahre Hand, Festschrift der Jur. Fakultät der Freien, Universität Berlin zum 41 Deutschen Juristentag in Berlin, 1955, str. 119.

⁴ Harry Westermann: Sachenrecht, 4 Aufl, 1960, str. 228.

govoj volji, ovo rešenje postoji još u švajcarskom gradanskom zakoniku (čl. 714, 933), Austrijskom građanskom zakoniku (§ 367), Grčkom građanskom zakoniku (čl. 1036, 1038), Srpskom građanskom zakoniku (§ 221 koji po smislu potpuno odgovara § 367 AGZ). Ono je vladajuće i u romanskom pravnom području u kome je ukinuta derivacija za pokretne stvari, prema interpretaciji načela sadržanog u čl. 2279 Code civil-a: „En fait des meubles, la possession vaut titre” („U pogledu pokretnosti, državina važi kao pravni osnov”). Izuzetno ako je stvar izšla iz vlasnikove državine bez njegove volje, dakle ako mu je stvar ukrađena ili ju je izgubio, kasniji držalač ne stiče svojinu i vlasnik je može reivindicirati u roku od tri godine od svakog drugog pribavioca. Ali ako je stvar nabavio na pijaci, na javnoj prodaji ili od lica koje prodaje slične stvari, može tražiti od vlasnika da mu vrati kupovnu cenu. Osim u Francuskoj ovo pravilo važi u Belgiji, Holandiji, Španiji, Argentini i to delom sa pravom otkupa stvari u korist ranijeg vlasnika, a delom bez tog prava.

Nasuprot nemačkom „Hand Wahre Hand” principu i francuskom „En fait des meubles, la possession vaut titre”, Common Law polazi od maksime nemo dat quod non habet (ne možeš dati ono što nemaš), dopuštajući ipak za određene slučajeve savesno sticanje. Englesko i američko pravo, što nije slučaj sa kontinentalnim pravima, prave funkcionalno diferenciranje između uslova za savesno sticanje u građanskem i trgovačkom prometu. U građanskom prometu načelno ni savestan kupac nije zaštićen. Sva načela o mogućnosti savesnog sticanja kao izuzetne pojave u engleskom građanskom pravu sadržana su u Sale of Goods Act, 1893 (ss. 21—25) i u Factory — Act, 1889. (s. 2). I ovde se polazi od državine stvari iz koje nastaje privid prava. Na primer, može trgovački agent da outdi stvari koje mu ne pripadaju trećem savesnom licu, ako te stvari drži sa pristankom vlasnika (sec. 2 Factors Act, 1889). Takođe dozvoljeno je prodavcu (seller) koji na osnovu konsensualnog ugovora o prenosu još ima državinu stvari, da prenese svojinu na toj stvari savesnom kupcu, faktičkom predajom stvari. Obrnuto može i kupac, koji ima državinu ali ne i svojinu stvari (svojinu je zadržao prodavac na osnovu pactum reservati dominii do konačne isplate kupovne cene), da otudi ovu stvar savesnom trećem licu.

Od nevlasnika se po engleskom pravu uvek mogu stići novac i hartije od vrednosti. Sva ova pravila važe pod uslovom predaje državine stvari trgovačkom agentu. Ako trgovački agent ne poseduje u tom svojstvu stvar, onda se na njega ne primenjuje sec. 2 Factors Act od 1889 (napr. ako je on čuvan ili zakupac stvari). Sličan tretman ima i američko pravo. Po jednoobraznom trgovačkom zakoniku SAD od 1962. po § 2—403 st. 2:⁵ „Iz svakog poveravanja robe u pritežanje trgovcu, koji posluje takvom vrstom robe, proističe za ovog ovlašćenje da na kupca u normalnom poslovanju prenese sva prava deponenta”.

Na osnovu pravila sadržanog u sec. 22 Sale of Goods Act 1893. zaštićeno je svako sticanje na stvarima koje su protiv volje vlasnika izашle

⁵ Prevod Jednoobraznog trgovačkog zakonika SAD od 1962. objavio je Institut za uporedno pravo u Beogradu 1966.

iz njegove državine, ako su one pribavljene na otvorenoj pijaci („Market overt“). Vlasniku se vraća svojina na stvari ex lege ako je lopov osuđen za kradu.⁶

Po pravu SAD uslovi za savesno sticanje svojine od nevlasnika su znatno prostiji, ali zato strožiji od rešenja u engleskom pravu. U pogledu sticanja novca i hartija od vrednosti važi isto pravilo kao i u Engleskoj — svojinu stiče savesni sticalac, makar da su ove hartije bile ukradene. Međutim, u pogledu kupovine na „otvorenoj pijaci“, odstupa se od rešenja engleskog prava po kome svojinu stiče savesni kupac. Na takve slučajevе primenjuje se estoppel — pravilo koje se najpre razvilo u engleskom Equity pravu. Estoppel je u početku bio procesno pravni institut prava dokazivanja, prema kome je jedna procesna stranka bila sprečena da u procesu ostvari određene zahteve ili prigovore, ako bi jedno takvo ostvarenje bilo u protivurečnosti sa njenim ranijim ponašanjem. U engleskom Sale of Goods Act rečeno je u sec. 21 (1): „Vlasnik može sebe da isključi svojim sopstvenim ponašanjem, da ospori ovlašćenje na otuđenje stvari od neovlašćenog lica“. Američko pravo štiti savesno sticanje po teoriji estoppel samo onda, ako je kupac zbog „representation“ koju je prouzrokovao vlasnik izvukao nesumnjiv zaključak o pravu svojine otudioca, pošto nije imao razloga da sumnja i da bude sprečen (estopped) da ne prihvati netačnost „representation“.

Po estoppel pravilu da bi vlasnik bio isključen od prava sledovanja svoje stvari potrebno je da je vlasnik neovlašćenom otudiocu pribavio državinu i da je stvorio dodatne, posebne okolnosti „circumstances“ ili „indicia of ownership“ koje zajedno uzete dopuštaju da treće lice, sa stanovišta „reasonable man“ zaključi da je otuđilac vlasnik ili je ovlašćen od vlasnika da raspolaže sa stvarima. To što se po teoriji estoppel američko pravo ne zadovoljava samo državinom kao prividom prava (na čemu se zasniva savesno sticanje po nemačkom i francuskom pravu) već zahteva dodatne okolnosti („indicije za svojinu“), obrazlaže se činjenicama da bi bilo onemogućeno bez rizika gubitka prava svojine svako davanje svoje stvari (automobila, neke mašine, televizora itd.) na popravku ili čuvanje. Ili, kako je istaknuto u jednoj američkoj presudi „posluga i druge forme prepustanja upotrebe stvari bi inače skoro prestali“ (slučaj Cox v. Mc Guire 1887). Da bi došlo do savesnog sticanja svojine potrebno je da pored državine i savesnosti sticaoca postoje i „indicia, of title“. To se najbolje vidi na primerima uzetim iz američke sudske prakse koje ćemo navesti.

Vlasnik je prilikom ostavljanja svoje robe u skladištu robu depo-novao pod tuđim imenom, i to pod imenom onog lica koje je kasnije bez ovlašćenja njom raspolagalo.⁷ U drugom slučaju, vlasnik je dao u zakup svoja kola za isporuku i dozvolio zakupcu, koji je kasnije sa njima raspolagao, da na kolima stavi svoje sopstveno ime u reklamne svrhe, pošto je prodavao i isporučivao sladoled.⁸ U najnovijem slučaju iz sudske prakse, po ovom pitanju, radilo se o jednom juveliru koji je

⁶ Dr Friedrich Giehl: Der gutgläubige Mobiliarerwerb — Dogmatik und Rechts-wirklichkeit, Archiv für die civilistische Praxis, 1962, 4, str. 360.

⁷ Slučaj Henderson Co. v. Williams, 1895.

⁸ Slučaj O'Conor's Adm,x v. Clark, 1895.

dopustio aukcionoj firmi, da duže vremena u svom izlogu drži njegov skupoceni prsten, kako bi izazvala kupce na činjenje ponuda. Aukciona firma je otuđila prsten trećem savesnom licu, a vlasnik je bio estopped u svom pravu sledovanja stvari.⁹

U anglo-saksonskom pravu pravi se jasna razlika između sticanja svojine u građanskom i trgovačkom prometu i na to sticanje primenjuju različita pravila, što nije slučaj u evropskim pravima.

Za trgovački promet (kupovina na pijaci, u radnji, kupovina od trgovačkih agenata i komisionara) zaštićeno je savesno lice koje je imalo poverenje u državinu prenosioca koja je stvorila privid o njegovom pravu svojine ili ovlašćenja na raspolaganje.

U oblasti trgovačkog prometa državina na robi u radnji trgovca može da posluži kao osnov poverenja po kome se zaključuje da je on ovlašćen da raspolaze sa stvarima. Ovdje mora kupac koji pokriva svoje potrebe za ekonomskim dobrima kod „distributera“ da veruje iz razloga sigurnosti prometa, da trgovac ima ovlašćenje da raspolaze robom. Međutim, dejstvo privida prava iz državine robe je ograničeno, na primer, ako jedan časovničar proda foto aparat ili prenese neku drugu robu trećem licu, pošto državina u talkvom slučaju ne govori u prilog njegovog ovlašćenja da raspolaze robom niti postoji potreba za zaštitom prometa. Sticalac zaslužuje zaštitu samo u slučaju ako su ispunjeni najstrožiji uslovi privida prava svojine.

Anglosaksonsko pravo polazi od činjenice da je za modernu privedu karakteristična podela rada, široka ekonomičnost prometa i tipizirani masovni poslovi. Stoga u trgovačkom prometu postoji legitiman interes poretka da se sticalac zaštići u celini od nepodnošljivog ispitivanja o pravu njegovog prethodnika i da on ima poverenja u njegovo ovlašćenje na raspolaganje. Promet kao celina ne sme da bude ukočen strahom u odnosu na sticanje svojine. Pravni poredak garantuje svojinu kad se stvar pribavi od držaoca. U stvarnosti interes lakoće prometa samo tamo zahteva institut savesnog sticanja gde se vrši promet najvećih vrednosti. To je slučaj u trgovini. I zato anglosaksonsko pravo pokazuje siguran osećaj za realnost, pošto praktično dozvoljava savesno sticanje u trgovačkom prometu, dok ga u građansko-pravnom prometu zabranjuje, izuzev ako je, prema već navedenom estoppel učenju, vlasnik prouzrokovao privid prava u ovlašćenje lica koja je raspolagalo sa stvarima ne samo fiktivno, već stvarno. Dakle, u građansko-pravnom prometu se savesno sticanje štiti samo ako je vlasnik predajom stvari prouzrokovao državinom kod otudioca privid prava svojine i ako postoe dodatne indicije za njegovu svojinu. Samo prepuštanje državine nije dovoljno. Osnov za savesno sticanje u građanskom prometu, po anglosaksonском праву, je prouzrokovanje privida svojine kod otudioca za koje je kriv vlasnik stvari. Ako je vlasnik drugom licu predao više od same državine, drugim rečima ako je stvorio indicije za svojinu, može izgubiti svoje pravo svojine i kad njegovom stvari raspolaze neovlašćeno lice.

⁹ Slučaj Zendman v. Harry Winston, Inc. 1953.

3. NEOGRANIČENA ZAŠTITA SAVESNOG STICAOCA

Od neograničene zaštite savesnog sticaoca polazi Italijanski Codice civile iz 1942. godine. Po čl. 1153—1157 ovog Zakonika savesno lice stiče uvek svojinu od držaoca, bez obzira da li mu je vlasnik stvar poverio ili je ona kod njega protivno njegovoj volji. Od ovog pravila nije izuzeto ni dobročino sticanje.

U Motivima za ovaj Zakonik je istaknuto da nema opravdanja po današnjim ekonomskim prilikama za razlikovanje između stvari koje je vlasnik poverio drugom licu i stvari čija mu je državina oduzeta protivno njegovoj volji. Zbog anonimnosti pravnog prometa treba podjednako tretirati hartije od vrednosti i sve pokretnе stvari.

Od sredine XIX veka sudska praksa u Švedskoj takođe utvrđuje načelo da je savesno sticanje moguće i onda, ako je stvar izašla iz državine vlasnika protivno njegovoj volji, na primer u slučaju krađe. Drugim rečima po švedskom pravu postoji mogućnost savesnog sticanja u svakom slučaju koji se može zamisliti.¹⁰

4. STICANJE SVOJINE OD NEVLASNIKA PO NAŠEM PRAVU

U pogledu sticanja svojine od nevlasnika kod nas, sudska praksa primenjuje pravno načelo sadržano u § 221 SGZ koje u potpunosti odgovara §367 AGZ. Dakle, rešenje našeg prava se može svrstati, zajedno sa većinom pravnih poredaka u Evropi, između načela o neograničenoj vindikaciji vlasnika i neograničenog sticanja od strane savesnog lica. Institut savesnog sticanja u našem pravu predstavlja izuzetak od opštег pravila, da нико на другог не може preneti više prava nego što sam ima. Stoga ovaj izuzetak moramo usko i doslovno tumačiti. Nije dopušteno praviti nikakvu analogiju kod ispitivanja da li su ispunjeni uslovi za sticanje svojine od nevlasnika.

Za ovo sticanje, prema pravnom pravilu iz § 221 SGZ, potrebno je da budu ispunjeni određeni uslovi:

1. Svojina od nevlasnika se može stići samo na pokretnim stvarima;
2. lice koje stiče svojinu od nevlasnika mora biti savesno;

¹⁰ Godine 1965. po nalogu Saveta nordijskih zemalja izrađen je Nacrt jedinstvenog zakona o savesnom sticanju pokretnih stvari koga su prihvatili Danska, Finska i Švedska, dok je Norveška to odbila da učini. Propis o savesnom sticanju iz ovog nacrta glasi: ako je jedno lice prenalo pokretnu stvar na kojoj je imalo državnu i ako je držač dobio državinu te stvari, on ovu stvar može da zadrži i onda, ako prenositelac nije bio vlasnik, izuzev, ako je sticalač znao da njegov ugovorni partner nije bio ovlašćen na prenos, ili ako u odnosu na način kupovine, okolnosti pod kojima je ona nudena ili drugih okolnosti nije pokazao potrebnu pažnju koja se zahteva za pravično i razumno ispitivanje.

Za stvari koje su bile vlasniku ukradene, napravljen je izuzetak u posebnoj odredbi: „Ako se dokaže da je jedna stvar, koja je bila predmet prenosa, ukradena od vlasnika, sticanje svojine na takvoj stvari je nepunovažno bez obzira na savesnost sticaoca, ako on ne može da dokaže da je pri sticanju stvari preuzeo obimno ispitivanje po pravu prinosioca“.

U ovom Nacrtu data je posebna formulacija za robu koja se prodaje na otpлатu uz zadržavanje prava svojine: „Ne postoji obaveza ispitivanja o svojini prethodnika za obične kupovine u radnjama ili trgovinama sa utvrđenim poslovnim sedištem“.

3. sticanje mora biti teretno. Svojina od nevlasnika ne može se steći na osnovu poklona ili drugih besteretnih pravnih poslova. Teretni ugovor, pored toga, mora biti punovažan.

Sem ova tri opšta uslova, koja moraju biti ispunjena kumulativno, potrebno je da bude ispunjen jedan od sledeća tri posebna uslova:

a) Sticalac treba da je stvar pribavio na javnoj dražbi;

b) sticalac treba da je stvar nabavio od lica koje takve stvari obično izradjuje, ili od trgovca na mestu gde se te stvari obično prodaju;

c) sticalac treba da je stvar nabavio od lica kome je vlasnik stvar poverio (napr., od zakupca, poslugoprimca, ostavoprimca). Naše pravo polazi od shvatanja da vlasnik postupa na svoj sopstveni rizik kad državinu na stvari prenosi drugom licu. Pošto on vlada rizikom izbora lica kome će stvar dati, mora da snosi gubitak svojine u korist savesnog sticaoca. Ovakvo shvatanje je prevazideno potrebama modernog, masovnog prometa. Ono može da egzistira samo u nekoj maloj zajednici gde se bez napora može utvrditi da li se stvar poverava pouzdanom ili nepouzdanom licu gde se zbog toga može kontrolisati rizik neverstva. Bilo bi besmisleno da se prethodno ispituje da li je časovničar kome se daje sat na popravku ili radionica kojoj se poverava auto pro neveritelj ili ne.

Interes pravnog prometa diktira da se u slučaju sticanja novca i hartija od vrednosti štiti treće savesno lice, bez obzira kako su novac i hartija od vrednosti izašle iz vlasnikovog pritežanja (da li su ukrađene ili izgubljene). Na ovim stvarima savesno treće lice stiče svojinu momentom predaje.

U vezi sa institutom savesnog sticanja postavlja se pitanje da li se pravila iz § 221 SGZ i § 367 AGZ mogu primeniti i na prenos osnovnih i obrtnih sredstava među privrednim organizacijama, tj. na prenos prava korišćenja? Iako o tome nema pozitivnih propisa, a ni sudska praksa nije zauzela jasan stav, smatramo da se ta pravila mogu primeniti pri prenosu obrtnih i osnovnih sredstava. Samo kad su u pitanju osnovna sredstva, da bi se zadovoljio uslov savesnosti, mora se podrobno ispitati da li prethodnik ima pravo da raspolaže ovim stvarima. Sticalac ne sme da pređe preko nijednog sumnjivog momenta. U protivnom mu se s pravom može prebaciti da je postupao sa grubom nepažnjom i da je povredio svoju obavezu „pažnje koja se zahteva u prometu”, što ima za posledicu nemogućnost sticanja prava korišćenja na osnovnim sredstvima od neovlašćenog lica.¹¹

III. SUMNJIVI POSLOVI KOD KOJIH JE ISKLJUČENO SAVESNO STICANJE

S obzirom na činjenicu da je danas gotovo postalo pravilo u modernom prometu da se robe velike vrednosti (tzv. proizvodi visokog standarda) prodaju na kredit (automobili, razni aparati za domaćinstvo, televizori, nameštaj, kamere i projektori, pisaće mašine itd.), nastaje potreba da se isporučilac ove robe obezbedi do konačne isplate kupov-

¹¹ Sličan stav po ovom pitanju ima i dr Andrija Gams: Osnovi stvarnog prava, V izdanje, Beograd, 1968, str. 261.

ne cene. To se najčešće postiže ugovaranjem klauzule o zadržavanju prava svojine isporučioca na prodatoj robi do isplate konačne cene od strane kupca (pactum reservati dominii). Međutim, kako se savesni sticalac pod određenim uslovima štiti, postavlja se pitanje, šta će biti ako kupac raspolaže robom na kojoj je prodavac zadržao pravo svojine pre nego što je isplatio u celini kupovnu cenu? Očigledno je da se kod ispitivanja savesnosti sticaoca, zbog navedenih okolnosti, moraju poštiti zahtevi u pogledu njegove obaveze ispitivanja prava prethodnika od koga stiče pokretnu stvar, kad te stvari pribavlja po posebno sumnjivim okolnostima. Ove okolnosti koje pobuđuju sumnju ne mogu uopšteno biti opisane. One se mogu utvrditi u svakom konkretnom slučaju. Pokušaćemo da ih navedemo. Tu treba razlikovati pre svega dve stvari: 1. kad postoji obaveza sticaoca da ispituje da li je otuđilac titular prava na stvari sa kojom raspolaže i 2. kad je ova obaveza ispunjena?

U privrednom životu iskristalisali su se slučajevi kad ova obaveza ispitivanja svojine prethodnika mora biti ispunjena. To najpre važi za slučajeve neobičnih i vrlo povoljnih poslova prodaje (napr. lice koje prodaje časovnike po niskoj ceni otudi i jednu foto kameru). Obaveza ispitivanja se pojačava ako je otuđilac u lošim imovinskim prilikama (prodaja iz nužde), ako se zaključuju poslovi koji se teško mogu kontrolisati (sa nepoznatim licima, ili licima koja se nude preko šifre i anonse). Tu se moraju uračunati poslovi između bračnih drugova i bliskih srodnika, iako nisu ispunjeni strogi uslovi koji se inače traže za pobijanje tih poslova na osnovu Paulijanske tužbe. Mogućnost za tačno obaveštenje između ovih lica je vrlo velika i ne zahteva posebne materijalne žrtve.¹²

U nemačkoj sudskej praksi se ističe da nije dopušteno sticaocu da bez opravdanog razloga odustane od ispitivanja i da ostavi da i dalje postoje sumnje u pogledu prava otuđioca. Razlozi za sumnju ne mogu se otkloniti preporukom koja se daje otuđiocu, od strane poznanika sticaoca, da je on „iz čestite porodice“. Dodatna obaveza pažnje za kupca može proizaći iz poziva kojim se on bavi (napr. advokat ili poslovni čovek).

Vrlo veliku sumnju kod sticaoca mora da izazove okolnost da se stvar prodaje po povoljnoj ceni iako se radi o novom predmetu („cena i starost predmeta“). Jedna neobično povoljna cena (za automobil no vije godine proizvodnje) ukazuje ili na prodaju iz nužde ili na neuobičajenu prodaju, što sve zajedno predstavlja dovoljan razlog za sumnju. Starost stečenog predmeta je ne samo vredna faktor i sredstvo obaveštenja za stanje predmeta koji se stiče već za dužinu vremena koje je proteklo od njegovog pribavljanja. Smatra se naime, da je čak i za stvari koje se uobičajeno prodaju na kredit sa zadržavanjem prava svojine, rok od tri godine dovoljno vreme, u okviru koga se finansiraju poslovi na kredit. O tome se može vrlo lako dobiti uvid preko pregleda papira o kupovini i računa. Ko to ne učini postupa sa grubom nepažnjom koja se ne štiti u prometu.

¹² Dr. Theodor Weyer: Schutz des Eigentumsvorbehalts und gutgläubiger Erwerb an beweglichen Sachen, Neue Juristische Wochenschrift' 1966, 2, str. 960.

U masovnom prometu je postalo pravilo, da ko stiče svojinu na jednoj stvari od vrednosti, na način koji nije uobičajen, treba da zahteva od otudioca da mu pokaže račun o namirenju troškova ili da se raspita kod njegovog isporučioca da li je roba isplaćena. Izuzeci su dopušteni samo ako posebne okolnosti takvo potvrđivanje čine suvišnim ili neočekivanim.¹³

O svakom predmetu koji nešto vredi vode se danas podaci i beleži svaki događaj od značaja zbog poreskih, ekonomskih i statističkih interesa trgovca, čak i svaki privatnik ima podatke o zaključenju posla (ugovor, priznanice o plaćanju), koje on sa svoje strane može da preda novom sticaocu tih stvari. Ako ne postoji konačne priznanice o isplati, mogu se lako dobiti podaci o predmetu koji se kupuje od njihovog ranijeg isporučioca. To važi naročito u slučajevima, u kojima i novi sticalac treba da ostane u određenom odnosu sa ranijim isporučiocem, zbog servisiranja isporučenih mašina ili garancije koja nije još istekla.

Kod dokazivanja da li je neki sticalac savestan ili ne, polazi se od pravila da se savesnost pribavioca pretpostavlja. Za stvari prodate uz klauzulu pactum reservati dominii govori jedna faktička pretpostavka protiv savesnosti, uobičajnost ove klauzule u prometu. Iako time teret dokazivanja nije „obrnut” sticalac ipak treba da obesnaži okolnosti koje govore o njegovoj gruboj nepažnji. U prilog njegove grube nepažnje govore sledeće okolnosti: neuobičajenost određenih poslova, nedovoljno ispitivanje faktora kao što su starost predmeta koji se kupuje, cena i njena isplata, a naročito propušteno, nedovoljno i manljivo ispitivanje oznaka i računa ili ostavljanje u sumnji ovih značajnih okolnosti.¹⁴

Kroz ocenu ovih faktora proizilazi konačno poricanje ili potvrda savesnosti, a samim tim i sticanja svojine.

IV. ZAKLJUČCI

Iz svega što je do sada rečeno u pogledu instituta savesnog sticanja pokretnih stvari od neovlašćenog lica proizilazi da je neophodno razlikovati trgovački od građansko-pravnog prometa.

U trgovačkom prometu treba dozvoliti savesno sticanje na pokretnim stvarima, bez obzira kako su one izašle iz državine vlasnika (vlasnik je „svojom rukom stavio u promet” stvar time što je poverio drugom licu, stvar je bila ukradena, izgubljena ili je protiv njegove volje izašla iz državine). Takođe je irelevantno da li se savesnost sticaoca odnosi na svojinu neovlašćenog lica ili na njegovo ovlašćenje na raspolaganje. Interes lakoće odvijanja prometa, kao opšti interes, pogotovo u trgovačkom prometu zahteva da se pred njim povuče individualni interes privatnog vlasnika na očuvanje svojinske pozicije. U prilog savesnog sticanja u trgovačkom prometu govore i razlozi učestanosti ovog prometa. Nema sumnje da bi promet bio više ograničen ako bi kupac morao uvek da podrobno ispituje da li je ovlašćen na raspolaganje sa

¹³ Soergel — Siebert: Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Sachenrecht, Bd. 4, 1968, § 932, str. 271.

¹⁴ Dr Theodor Weyer: op. cit., str. 962.

stvari njen prenosilac, nego ako se vlasnik prinudi da zaštitи svojinu posebnim merama. U tom smislu načelo savesnog sticanja vodi više računa o interesima prometa (a to su opšti interesi svih učesnika u trgovackom prometu) od principa vindikacije.

U građanskom prometu u pogledu savesnog sticanja stvari od nevlasnika treba da važi Ulpinijanov princip: „Nemo plus iuris transfere potest quam ipse habet”. Izuzetno od ovog opštег pravila može se dopustiti savesno sticanje samo u slučaju kad je vlasnik drugom licu predao više od same državine, drugim rečima ako je stvorio indicije za svojinu, tako da mu se to ponašanje može upisati u krivicu, zbog čega gubi pravo svojine raspolaganjem od strane neovlašćenog lica.¹⁵ U tom smislu je usmerena anglosaksonska judikatura.

Savesnost se odnosi samo na svojinu otuđioca ili na njegovo ovlašćenje na raspolaganje sa stvari. Ona se ne odnosi na slučajeve u kojima je vlasnik poslovno nesposoban ili nije bio zastupljen na odgovarajući način ili je ograničen u ovlašćenju na raspolaganje povodom stvari. U takvim slučajevima sticalac i pored savesnosti ne postaje vlasnik.

Momenat savesnosti je načelno završetak činjeničnog stanja sticanja, tj. momenat, u kome bi nastupilo sticanje prava da je lice koje je raspolagalo sa stvari bilo ovlašćeno na raspolaganje, dakle momenat predaje državine stvari ili neki drugi momenat utvrđen sporazumom stranaka.

Ako je otuđena pokretna stvar opterećena pravima trećeg lica (plodouživanje, založnim pravom) ova prava ostaju načelno i dalje da postoje, prema principu zaštite sukcesije. Ali takvi tereti se gase ako je sticalac „u ispitivanju prava” bio savestan, tj. ako o egzistenciji ovog prava ništa nije znao, a njegovo neznanje nije rezultat nepažnje. Delovanje savesnosti sastoji se u sticanju svojine bez ikakvih tereta.

Na kraju smatramo da bi ranijem vlasniku koji je izgubio pravo svojine na stvari trebalo priznati pravo otkupa stvari od savesnog sticalaca, pogotovo kad se radi o takvim stvarima koje za njega imaju afekcionu vrednost. Ovo pravilo je raniјe postojalo kao privilegija jevrejskih trgovaca. Ono opterećenje vlasnika finansijskom žrtvom i rizikom da ono što je dao na ime otkupa stvari neće moći da regresira od lopova ili utajivača stvari, ali mu pomaže, da povrati stvar koja mu je vrednija od novca, makar da je prekupljuje po znatno višoj ceni od prvobitne.

U pogledu pitanja da li se kod sticanja svojine na pokretnim stvarima od nevlasnika radi o originarnom ili derivativnom sticanju, smatramo da je ovde po sredi jedno posebno, samostalno sticanje prava, koje nije ni derivativno ni originarno.

Dr Dragoljub Stojanović

¹⁵Hübner, H.: Der Rechtsverlust im Mobiliarsachenrecht, 1955., kaže: „Samo jedan snažan i tipičan privid prava zasnovan na intenziviranoj državini može da bude osnov poverenja za sticanje od neovlašćenog lica” (str. 89).

LA PROTECTION DE L'ACQUISITION DE BONNE FOI DU DROIT AUX BIENS MEUBLES DE LA PART D'UNE PERSONNE NON HABILITEE

RÉSUMÉ

L'acquisition de bonne foi du droit sur les biens meubles est une institution générale qui existe dans presque tous les régimes juridiques, d'après laquelle s'acquiert la propriété sur une chose par son transfert de la part d'une personne qui n'est pas le propriétaire de la chose, et qui n'est pas habilitée à en disposer.

L'auteur présente d'abord les systèmes existant à propos de cette question en droit comparé, avec un accent particulier mis sur l'acquisition de la propriété de la part du non propriétaire d'après le droit yougoslave. Pour cette acquisition, en vertu de la règle juridique contenue à l'art. 221 du Code civil serbe, il est nécessaire que les conditions suivantes soient remplies:

1. La propriété peut être acquise de la part du non propriétaire seulement sur les biens meubles,
2. La personne qui acquiert la propriété de la part du non propriétaire doit être de bonne foi, et
3. L'acquisition doit englober les charges respectives.

Outre les trois conditions générales ci-dessus, qui doivent être remplies cumulativement, une des trois conditions spéciales suivantes doit également être remplie:

- a) L'acquéreur doit se procurer la chose à une adjudication publique,
- b) il doit avoir acquis la chose de la part d'une personne qui fabrique d'habitude de pareilles choses, ou de la part d'un commerçant à l'endroit où de pareilles choses sont mises en vente,
- c) l'acquéreur doit s'être procurée la chose de la part de la personne à laquelle elle a été confiée par le propriétaire.

Notre droit part de la conception selon laquelle le propriétaire agit à ses risques et périls transférant la possession de la chose à une autre personne. Etant donné qu'il assume le risque choisissant la personne à laquelle il confiera la chose, il doit subir la perte de la propriété en faveur de l'acquéreur de bonne foi. Or, cette conception est dépassée par les besoins du trafic moderne massif. Elle ne peut exister que dans une petite communauté où il est facile de constater si la chose a été confiée à une personne sûre ou non, ce qui facilite le contrôle du risque de mauvaise foi.

L'auteur considère, en ce qui concerne l'acquisition de bonne foi d'un bien meuble de la part d'une personne non habilitée, qu'il faut faire la distinction entre le trafic commercial et celui en droit civil. Dans le trafic commercial, il faut permettre l'acquisition de bonne foi sur les biens meubles, quelles que soient les raisons de la cessation de la possession de la part du propriétaire. Cependant, en droit civil doit être valable le principe d'Ulpien: „Nemo plus iuris transfere potest quam ipse habet”. Par dérogation à cette règle générale, l'acquisition de bonne foi peut être admise seulement au cas où le propriétaire a transféré à une autre personne quelque chose de plus que la possession, autrement dit s'il a créé l'indication de propriété, de sorte que ce procédé peut être considéré comme sa faute, raison pour laquelle il perd le droit de propriété à la suite de la disposition de la chose de la part de la personne non habilitée.

Dans la conclusion, l'auteur considère qu'il faudrait reconnaître au propriétaire antérieur qui a perdu le droit de propriété sur la chose, le droit de racheter la chose à l'acquéreur de bonne foi, surtout s'il s'agit des choses ayant pour lui une valeur d'affection.

